

Kattkvinnor, fiskgossar, grodflickor...

Läran om "intryck i moderlivet" hade anhängare in på 1900-talet

En uråldrig och ännu idag förekommande vantrö är att olika sjukdomar och lyten hos det nyfödda barnet skulle ha sitt ursprung i att modern »försett sig» på något skrämmande eller upprörande föremål under graviditeten; skrämde hon av en hare kunde barnet bli harmynt, såg hon ett slaktat djur stupa omkull fick barnet fallande-sjuka.

Från antiken till början av 1800-talet betraktades sådana »maternal impressions» som medicinskt allmängods, och de mest egenartade och långsökta exempel därpå godtogs kritiskt även av framstående vetenskapsmän och läkare. Så sent som på 1890-talet hade den gamla vantron om att »förse sig» anhängare bland läkarna, framför allt i Föränta staterna.

En urgammal lära med stor spridning

Läran om intryck i moderlivet är verkligen urgammal. Spår av den har påvisats såväl i åldriga assyriska och egyptiska urkunder som hos naturfolk världen över. Den har sedan årtusenden funnits i Indien och Kina, och har av etnologer också påvisats bland eskimåerna, i Afrika och hos Sydamerikas indianer.

Gamla testamentet ger ett vackert exempel på att de gamla judarna inte var okunniga om dess existens ungefär år 1200 f Kr. För att förmå den snåle Laban att utbetala skälig avlöning åt sig beslöt den som fåraherde hårt arbetande Jakob att tillgripa ett sligt trick, vilket beskrivs i Första Moseboks 30:e kapitel.

Han gjorde upp med Laban att han skulle få alla brokiga lamm som lön för sitt arbete, vilket den ogeneröse arbetsgivaren gärna gick med på eftersom så-

Författare

JAN BONDESON

leg läkare, med dr, fil lic, Kennedy Institute, London.

*Ye pregnant wives, whose Wish it is, and Care,
To bring your Issue, and to breed it fair,
On what you look, on what you think, beware!*

Abbot Claude Quillet, *Callipaedia*

dana får i normala fall endast utgjorde en mycket liten del av hjordarna.

Men då tog Jakob »gröna aspekäppar, hasl och castaneen, och barkade hvita ränder deruppå; Och lade käpparna, som han barkat hade, i dryckeshonar för hjordarne, som der komma måste och watnas, at de skulle hafwande warda, när de kommo til at dricka. Alltså wordo hjordarne hafwande öfwer käpparne, och födde fläckot, sprecklot och brokot.» Jakob tog sedan alla de spräckliga och brokiga lammerna och byggde upp en egen stor hjord: »Deraf wardt mannen öfvermåttan riker, så at han hade mycken får, tjenarinnor och tjena-re, camelar och åsnar.»

Rotad hos romare och greker

Hos de gamla grekerna och romarna förefaller tron på dessa ibland ödesdigra intryck i moderlivet ha varit fast rotad

bland både medicinare och vanligt folk. Det berättas om den anskrämligt fule tyrannen Dionysios av Syracusa att han då hans drottning var havande befallde henne att under graviditeten se på honom så lite som möjligt. I stället skulle hon intensivt betrakta ett porträtt av hjälten Jason som han gav henne på det att barnet skulle få porträttets utseende snarare än hans eget.

Liknande tankegångar finner man hos åtskilliga andra klassiska auktorer. Empedokles ansåg att kvinnor ofta födde barn vilkas anletsdrag liknade de statyer som mödrarna hade tyckt om att beskåda under havandeskapet. I Lycurgus' lag påbjöds att de gravida spartanska kvinnorna skulle betrakta statyer av hjältar som Castor och Pollux så att framtida släkten skulle vinna i styrka och dådkraft.

En gång anklagades en förnäm gre-

Fiskgossen från Neapel

var under det sena 1600-talet en verklig berömdhet. Han turnerade runt i Europa och besökte även Sverige. I detta italienska flygblad visas hur hans moder »förser sig» på några sjödjur och sedan framföder en son med fjäll över hela kroppen. I verklig-heten torde denne gosse ha haft svår kongenital iktyos.

kisk kvinna för äktenskapsbrott. Bevisen syntes starka. Hon var själv vit, gift med en vit man men hade fött ett barn med tydliga negroida drag. Då konsulterades Hippokrates som räddade henne genom att påpeka barnets likhet med ett negerporträtt som hängde i parets sovrum. Eftersom hon hade tillbringat mycket tid i detta rum under sin graviditet hade barnet tagit intryck av porträttet.

Den stora aktning som visades Hippokrates av hans landsmän hindrade dem från att protestera att den grekiska adelsdamens förkärlek för mörkhyade gentlemän måste ha gått längre än till att hon bara beundrade deras porträtt. Adelsdamen friades av juryn men hennes makes reaktion har inte bevarats till historien.

Även djuren kunde påverkas

Under antiken användes läran om intryck i moderlivet inte endast för att förklara missbildningar, utan det ansågs att de flesta variationer i barnens utseende i jämförelse med föräldrarnas kunde förklaras på detta sätt. Födelsemärken ansågs uppkomma genom att modern skrämdes av något, och de kallas på latin *naevi materni*, vilket egentligen betyder modersfläckar.

Plinius d ä förklarade i sin *Naturalis Historia* att människans större tankeförmåga och livligare fantasi gör att deras yttre varierar mer inbördes än vad djurens gör. Att även djur kunde förse sig ansågs dock ostridigt. Avicenna meddelar en rövarhistoria om en höna som skrämdes av en falk medan hon låg på ägg; förskräckelsen gick igenom äggskalen så att kycklingarna föddes med falkhuvuden.

Ett av de klassiska exemplen på intryck i moderlivet kommer från 1200-talets Rom. Under första året av påven Martin IVs pontifikat födde en kvinna tillhörande den förnåma familjen Ursini ett barn som begävats med klor och behåring som en björn. Förståndigt folk ansåg denna olycka bero på att hon hade sett för mycket på en tavla föreställande en björn.

Då påven fick höra detta beordrade han att alla Roms bilder av björnar skulle förstöras. Strikta moralister knorrade mot detta och tyckte att man i stället borde underkasta den syndiga modern pinligt förhör och undersöka ifall några björnar hade strövat lösa i omgivningarna nio månader tidigare.

»Psykologisk tatuering»

Under renässansen i Europa utkom en rad avhandlingar och samlingsverk där den gamla tron på intryck i moderlivet genomgicks; teorin vann åtskilliga anhängare bland de lärde. En del veten-

skapsmän trodde att ifall den havande kvinnan längtade efter eller skrämdes av något och samtidigt vidrörde någon kroppsdel, skulle fostret genom »psykologisk tatuering» på det vidrörda stället få ett födelsemärke som var en avbildning av det efterlängtade eller skrämmande föremålet.

Detta förklarade man med att moderns själ var för-enad med fostrets, och att själens »animaliska värme» skulle föra blodet till samma ställe hos de båda, därmed orsakande märket hos fostret.

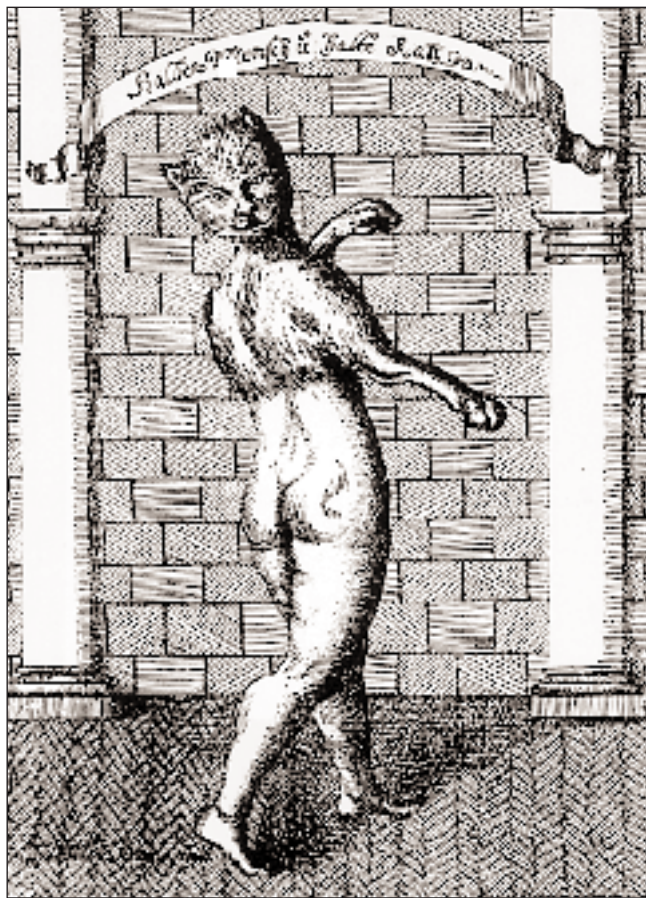
Särskilt vanligt ansåg man det vara att moderns lystnad efter olika födoämnen avtecknades på fostrets hud i form av märken och små svulster. Detta gällde särskilt ifall hennes begär inte kunde tillfredsställas. Sådana födelsemärken i form av vindruvor, körsbär eller jordgubbar ser man ofta exempel på i den dåtida litteraturen.

Läran trots allt ett framsteg

Allt fler vetenskapsmän förkastade under början av 1600-talet de gamla dogmerna om att missfödselar orsakades av intimt umgänge med demoner eller djur, medan den nya teorin om intryck i moderlivet föreföll dem avgjort mera sannolik. Detta var ett framsteg åtminstone för de olyckliga mödrarna till missbildade barn, som tidigare haft att uthärda stränga förhör med strikta inkvisitorer och prästmän, vilka ville utröna ifall Satan kunde haft ett finger med i spelet.

Den store franske kirurgen Ambroise Paré angav i sin *Des monstres et prodiges* att intryck i moderlivet var en av de nio orsakerna till missbildningar. Han gav också ett exempel: en gravid kvinna höll en groda i handen varefter barnet fick ett grodhuvud.

Den store entomologen och zoologen Jan Swammerdam gav i sin *Uteri mulieris fabrica* ett bisarrt exempel på hur man kunde neutralisera ett obehagligt synintryck. En havande kvinna som hade försett sig på en mörkhyad man

Thomas Bartholins Kattkvinna. Men inte ens Bartholin hade sett en Batman som resultat av intryck i moderlivet!

skyndade sig hemåt och tvättade sig noga så att barnet inte skulle bli svart. Resultatet blev att barnet var svart på de ställen som hon inte kommit åt under sin tvagning!

Katt i sängen var orsaken

Den berömde danske anatomen Thomas Bartholin gav i sin tidskrift *Acta medica et philosophica Hafnensis* åtskilliga exempel på hur kvinnorna kunde förse sig. Själv hade han sett en kvinna som skrämdes av en katt som låg i hennes säng, och hon födde därefter ett barn med katthuvud.

Bartholins måg Oliger Jacobæus inrapporterade en annan märkvärdig händelse. En kvinna som försett sig på en uppträdande hund som dansade på bakbenen födde ett barn med förvidna ben. Thomas Bartholin ansåg emellertid att likheten bara var inbillad och att historien var överdriven bland det vidskepliga folket.

I ljuset av berättelser sådana som denna förordade många danskar att ett hospital skulle byggas åt krymplingar och missbildat folk, så att de gravida kvinnorna inte skulle riskera att förse sig på dem. Med denna motivering lät konung Frederik IV på biskopens av

Köpenhamn inrådan bygga en dylik anstalt i huvudstaden.

»Kaninkvinnan» i England

Den egenartade historien om bondkvinnan Mary Toft – som genom att simulera att hon födde kaniner åstadkom en skandal som skakade både kungahuset och den vetenskapliga världen – satte ordentlig fart på den engelska debatten om »maternal impressions».

År 1727, kort efter att kaninfödern hade avslöjats, utkom en anonym pamflett där hennes bravader förlöjligades, och särskilt då påståendet att de ödesdigra förändringarna i hennes reproduktionsapparat hade utlösts av att hon intensivt hade längtat efter att äta kaniner. En läkare vid namn Daniel Turner, som i en bok om hudsjukdomar hade givit många exempel på hur födelsemärken hos barn kunde uppkomma genom att modern förskräcktes under havandeskapet, utsattes i pamfletten för högst förkylanande omdömen.

Två år senare skrev Turner en ny bok för att försvara läran om »maternal impressions» och citerade i denna kritiskt en rad fallbeskrivningar från äldre auktoriteter i ämnet. Senare samma år framträdde pamflettförfattaren, dr James Augustus Blondel, en ansedd Londonläkare, med en mer än 140 sidor lång bok i samma ämne. Blondels skrift var det första verkligt kraftfulla angreppet mot den gamla vantron och skriven med intelligens och satirisk skärpa.

Blondel gick emot

Blondel genomgick först alla Turners egenartade fallbeskrivningar och utsatte dem för bitande kritik. Den äldre Schenckius hade beskrivit en kvinna som tagit stora intryck av en religiös parad där bilder av de tre vise männen bars omkring. Hon födde sedan trillingar av vilka en hade ett tydligt etiopiskt utseende. Blondels kommentar blev att »This story is very proper to be added to the Voyages of Captain Lemuel Gulliver, a Gentleman reported to be of such a veracity, that he was never caught in a Lie.»

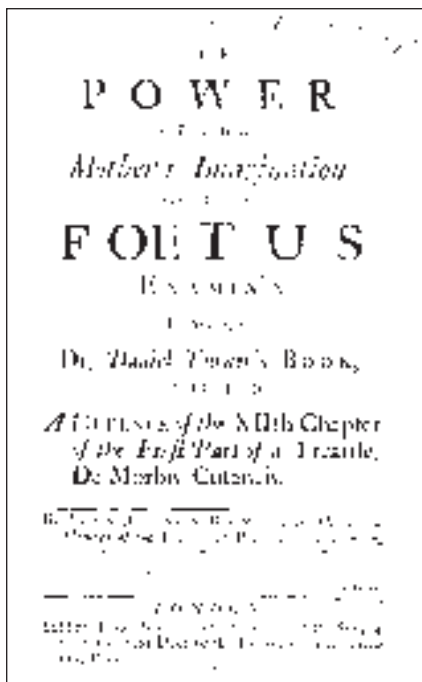
Från Fienus hade Turner fått historien om en skådespelare i Brabant som spelade djävul på scenen. Då hans hustru såg honom i denna dräkt skrämde hon och födde senare ett barn med horn, svans och klövar. Blondel frågade sig »But pray, what should fright Jack-Pudding's wife? Was she not used, and did she not delight to see her husband in that odd Dress?» Vad gäller Ambroise Parés grodbarn, som Turner kallar »Parey's Frog», undrade han hur en groda kunde skrämma upp »a Woman who was wont to make Fracassee of them instead of chickens?».

Blondel framförde i bokens diskus-

sionsdel en rad starka teoretiska argument mot den gamla vantron. Det främsta var att de påstådda orsakerna till missbildningar förekom så mycket oftare än missbildningarna i sig. Det var inte ovanligt att den havande kvinnans väg korsades av en katt eller hare, eller att hon skrämde av någon ful tiggare eller krympling, men mera sällsynt att barnet föddes med någon liknande deformitet.

Blondel hade åtskilliga gånger själv haft uppskrämda kvinnliga patienter i sin praktik. Kvinnorna hade råkat ut för någon obehaglig händelse under graviditeten och var oroliga för sina barn, men han hade alltid givit dem lugnande besked och ingenting onormalt hade inträffat.

Han reagerade också mot de många

Titelsidan till James Augustus Blondels avhandling om intryck i moderlivet, en bok som bidrog till att avläsa den vidskepliga myten.

gångar orimliga effekter som sades åtfölja de obehagliga intrycken: »Let the Blood and Spirits be in never so great a Hurry, they can't do the Office of a Musket Ball, of a Hammer, or of a Knife.»

Trots att Turner och åtskilliga andra läkare protesterade, och nya pamfletter i frågan utkom så sent som 1747, var Blondel debattens segerherre. Läran om att förse sig hade i Storbritannien fått ett veritabelt dräpdrag, och Blondels bok blev i översättning mycket läst både i Frankrike och i Italien.

I Tyskland fick han medhåll från den store Albrecht von Haller, som i sina fysiologiska verk gav åtskilliga argument mot den gamla vantron. von Haller för-

klarade att födelsemärkena snarare var tecken på en lindrig hudsjukdom än på att modern hade försett sig; de flesta monstrositeter hos det nyfödda barnet kunde förklaras rationellt.

Linné med på noterna

Då Carl von Linné under sin Lapplandsresa år 1732 besökte Piteå konsulterades han av föräldrarna till ett vindögt barn. För att ta reda på orsaken därtill frågade han modern »om hon sett någon så vända eller spöka ögonen, då hon var havandes». Svaret blev jakande, ty hon hade sett sin svärmor dö under denna tid, och Linné kunde alltså konstatera att kvinnan hade försett sig. Hans utredning torde vara representativ för hur den svenska läkarvetenskapen såg på dessa ting i början av 1700-talet. Men de nya kritiska idéerna från England och Tyskland skulle slå igenom även i Norden.

År 1750 höll överkirurgen vid Serafimerlasarettet Olof Acrel i Kongl Vetenskapsakademien ett Tal om Fostrets Sjukdomar i Moderlivet. I det långa talet diskuterade han bland annat »Modrens immaginations verkan på Fostret», ett ämne som Acrel under en längre tid ägnat ett kritiskt studium.

Han medgav att det okunniga och vidskepliga folket envist framhårdade i att »alla sällsamma märken, hvarmed Barnen pläga födas, äro riktiga påföljder af Modrens inbillnings kraft», men framhöll att de exempel därpå som han själv sett inte alls räckte för att övertyga honom. Dessa märken kallades allmänt för moder-märken eller födslo-märken.

Olof Acrel utsatte några av Malebranches drastiska och föga trovärdiga fallbeskrivningar för kritisk granskning, och han hade dessutom fått två svenska kasuistiker från sin gode vän archiatern Nils Rosén. Den ena gällde en kvinna vars moder hade försett sig på en rosenbuske, och som hade en fläck på bröstet »hvilken man liknar vid en törnros, och säges rodna vid samma tid när dessa blomma». Rosén kunde emellertid inte se någon vidare likhet med en ros och fäste föga tilltro till uppgiften om att fläcken rodnade vid blomningstiden.

Den andra kasuistiken beskrev ett barn som vid ena ögat hade en liten vårta, »likare en skinlapp, än et Smultron, hvaraf den angifves vara ett födslo-märke. Barnets fader kastade et Smultron i Modrens ansikte, då hon var hafvande.» Acrel ansåg att folkfantasin gärna såg inbillad likhet mellan »födslo-märket» och dess förmodade orsak, och att många av de okritiskt upprepade historierna om intryck i moderlivet inte höll streck vid en noggrannare granskning.

I Berlins vetenskapsakademis hand-

lingar för 1759 granskade en viss Dr Eller ett mycket uppmärksammat fall av en monstros hundvalp som av många hade ansetts bero på »das Versehen». En liten knähund hade råkat komma in i en inhägnad för fåglar och där häftigt attackerats och uppskrämts av en stor kalkontupp. Sedan födde hunden en valp vars huvud liknade ett kalkonhuvud.

Mothugg i Tyskland

Dr Eller avvisade i Blondels anda alla idéer om att hunden hade försett sig, men kom sedan in på ännu mer äventyrliga spekulationer. Han hävdade på fullt allvar att hunden nog måste ha ätit upp ett av kalkonens ägg varefter äggets småpartiklar hade sammansmält med den ofödda valpens med detta ödesdigra resultat. Hans mening motståndare, som nu fick ett osökt tillfälle att gå till motattack, kommenterade ironiskt de nya möjligheter som öppnades för hundaveln, ifall man lät de dräktiga tikarna äta ägg under vetenskaplig ledning!

I England var opinionen bland läkarna även under andra hälften av 1700-talet klart emot existensen av »maternal impressions». Anatomen och obstetrikern William Hunter föreslog en ofelbar plan för att undanröja den gamla övertron – alla kvinnor på en förlossningsanstalt skulle tillfrågas om de under graviditeten råkat ut för något som de misstänkte kunde ha påverkat barnet. Efter förlossningen skulle man se hur många – eller rättare sagt: hur få – av kvinnorna som fick rätt i sina förutsägelser. Mig veterligen kom dock Hunters plan aldrig att utföras

Dödsstöten under 1800-talet

Medan flertalet läkare i början av 1800-talet avfärdade de gamla teorierna om att fostret fick märken och lyten genom »psykologisk tatuering», ansåg många det troligt att fostret ändå på något sätt påverkades av häftig skrämme eller andra starka affekter hos den havande modern.

I Frankrike var det under 1800-talet vanligt att förnäma damer under havandeskapstiden lät sig köras runt i Louvren för att beskåda tavlor föreställande vackra och välskapta barn. Enkelt folk hade knappast tid och råd att så noggrant försäkra sig, utan fick nöja sig med att mannen var på sin vakt och såg till att kasta en duk över huvudet på sin hustru då någon krympling eller motbjudande tiggare nalkades.

Den gamla läran om intryck i moderlivet nådde under denna tid närmast en renässans i Frankrike och England, men däremot inte bland tyska anatomer och embryologer. I och med den ökade kännedomen om fosterutvecklingen an-

såg dessa det omöjligt att ett åtta månaders foster till exempel skulle kunna förlora en arm om modern såg en enarmad tiggare. Under den första graviditetsmånaden, då fostret var som känsligast för störningar i sin utveckling, var modern å andra sidan ofta inte medveten om att hon bar det.

Under mitten av 1800-talet fick läran om intryck i moderlivet dödsstöten, och efter år 1860 betraktades den bland initierade vetenskapsmän som uttryck för en föråldrad och orimlig vidskepelse. Lärans död berodde främst på insatser från tyska forskare som den store fysiologen Johannes Müller och anatomerna Bischoff och Förster. De framförde bland annat att likheten mellan barnets missbildning och det föremål som modern påstod sig ha försett sig på ofta var mycket krystad.

Kunskaperna ökade

Dessutom hade man nu klart för sig att många missbildningar och sjukdomar var ärftliga, och således inte påverkades av moderns inbillningskraft. Andra argument var att tvillingar kunde ha födelsemärken på olika ställen, och att de missbildningar som traditionellt förknippades med att kvinnor försåg sig på olika djur även iaktogs i länder där djuren i fråga inte förekom.

Det som slutligen fick läkarna att avfärda läran om intryck i moderlivet var den framväxande teratologin, dvs läran om missbildningar. Man började nu bygga upp ett system för beskrivning av missbildningar, vilka alla kunde sättas i relation till olika störningar i fosterutvecklingen. Detta gick inte ihop med den äldre uppfattningen att antalet missbildningstyper var oändligt och att de avgjordes av moderns fantasi och inbillningskraft.

Grodgossen förklarad

Till exempel igenkände man nu att de barn som av fantasifulla observatörer beskrivits ha grod- eller katthuvud alla tillhörde typen acephalus. I slutet av århundradet hade man också klart för sig vilka avvikelser i den tidiga fosterutvecklingen som var orsak till de vanligaste missbildningarna. Man lärde sig också att artificiellt framställa olika utvecklingsabnormiteter hos lägre djur.

Medan majoriteten av tyska, franska och engelska läkare under 1850- och 1860-talen definitivt tog avstånd från den gamla vantron, fann den i Förenta staterna nya anhängare. Mellan åren 1839 och 1900 publicerades i de amerikanska vetenskapliga tidskrifterna inte mindre än 170 uppsatser om »maternal impressions». Även framstående läkare som gynecologen Fordyce Barker ställde sig bakom den föråldrade teorin.

I slutet av 1890-talet inträffade dock

långsamt en omsvängning i den amerikanska opinionen, men ännu så sent som 1904 och 1908 inrapporterades fall, och den sista debattartikeln publicerades 1921. I enklare amerikanska böcker om äktenskapsrådgivning och i handledningar för blivande mödrar höll den gamla vantron sin ställning ännu längre, och inom Christian Science-religionen hade den länge ett säkert fäste.

Mänskligt söka svar

Satt i relation till 1500- och 1600-talens vetenskapliga värld var läran om intryck i moderlivet en förstälighet. Lättfattlig och allmängiltig gick den väl ihop med föreställningen om kvinnans ömtålighet och mottaglighet för skrämmande intryck. I många av de äldre böckerna i ämnet framgår tydligt uppfattningen om kvinnans andliga underlägsenhet, och det farliga i att hennes perversa och förvridna tankar och begär under graviditeten ger henne förmågan att på egen hand omskapa det foster som mannen avlat.

De mest fantastiska och osannolika historier anfördes som bevis för den gamla lärans riktighet enligt ett post hoc ergo propter-resonemang, alltså att en tidsmässig relation mellan två händelser, såsom att modern förser sig och att hon föder ett defekt barn, förutsätter ett kausalt samband dem emellan.

Som motbevis samlades under 1800-talet allt starkare vetenskapliga argument. Under 1850- och 1860-talen stod det klart att läran om intryck i moderlivet helt saknade vetenskaplig grund, och att den hade sitt ursprung i feltolkning av olika teratologiska typer. Läran hade ett negativt inflytande på det vetenskapliga studiet av sjukliga förändringar hos det nyfödda barnet. Man spanade efter likheter mellan sjukdomen eller missbildningen och motsvarande intryck i moderlivet, snarare än att jämföra med andra, liknande sjukdomsfall och systematisera iakttagelserna.

Man slås av det betydande motståndet från de enkla landsortsläkarna att anamma de initierade forskarnas budskap att läran om intryck i moderlivet saknade grund. Inte minst var detta fallet i Förenta staterna. Där hade den gamla läran anhängare bland medicinerna ännu in på 1900-talet, sannolikt påverkade av allmänhetens envisa fasthållande vid den gamla vantron.

En psykologisk förklaring till den gamla vantrons stora folkliga utbredning kan vara att det för den som råkat ut för en personlig tragedi – som att föda ett missbildat barn – är naturligt att på alla sätt försöka finna en rationell orsak till det inträffade, och en förklaring till varför det drabbat just henne – något som det medicinska etablissemanget i regel inte kunde tillhandahålla. •